

MARTIN NODL, PETR SOMMER (edd.), *Jeden den ve středověku,*

Praha 2014, Nakladatelství Lidové noviny, 216 s.,
ISBN 978-80-7422-356-3

Publikace koncipované jako pocta k jubileu toho či onoho významného vědce mají předlouhou a úctyhodnou tradici i aktuální smysl. Nejednou to ale bývají inkoherentní soubory textů, které pohromadě nedrží nějaké společné téma a perspektiva pohledu jako spíše pouhá touha autorů „být při tom“. V lepším případě tak jde u většiny „festšriftů“ o dobrou vůli přátel a žáků uctít adorovanou osobnost, v horším případě může jít o čísi pokus ohrát se v paprscích jubilan-tovy slávy. A přece existují knihy, které sice za vznik také vděčí jubileu někoho z významných představitelů oboru, ale které jsou tak intelektuálně koncepční a autorsky (převážně) ukázněné, že splňují kritéria být autentickou „kolektivní monografií“. Tím je myšleno dílo, kde je společné téma, jeho časové vymezení a metodologický přístup významnější než fakt, že každou kapitolu psal jiný autor. Taková kniha je o to zajímavější, když každý ze zúčastněných historiků má jinou specializaci a každý k svému tématu přistupuje na základě „svých oblíbených“, tedy v úhrnu širokou paletu pokrývajících typů pramenů.

Skutečnost, že František Šmahel, světově nejznámější český medievista a obecněji jedna z nejrespektovanějších osobností dnešní české vědy, v létě 2014 dovršil osmdesátku, dala podnět k zajímavému experimentu týmu badatelů o středověku, shromážděných v rámci nebo okolo Centra medievistických studií AV ČR. Jedenáctka Šmahelových mladších kolegů i ještě mladších žáků, v projektu vedených badatelsky ukázněnou osobností profesora křesťanské středověké archeologie Petra Sommera a o generaci mladším rozevlátým historikem duchovních a mentálních dějin středověku Martinem Nodlem, si za společné téma zvolila středověkou každodennost. Autorské úlohy, rozdělené tak, aby jedenáct studií co možná komplexně a vyrovnaně tematicky pokrylo svět středověkých Čech, byly markantně ztíženy tím, že organizátoři projektu definovali též chronologické vymezení příspěvků, a to jediným dnem: svatohavelským termínem, tedy 16. říjnem Léta Páně 1410. Tento den editoři obecně charakterizují jako přechodové datum mezi aktivní a klidovou částí roku. K chronologickému vymezení pak dodávají, že rok 1410 leží v centru epochy, po desetiletí (právě také v rovině výzkumu středověké každodennosti) badatelsky opracovávané F. Šmahelem.

Nárok podívat se z jedenácti různých úhlů, resp. v jedenácti rozličných kontextech (a přitom ve vši konkrétnosti a s oporou v pramenech i analytické literatuře) na tento jediný, přitom v rámci „velkých“ událostních dějin neakcentovaný den,

byl vysoký. Bylo tomu tak už jen s ohledem na skutečnost, že pro řadu tematických okruhů nemáme k tomuto datu dochován přesně přiřaditelný pramen, resp. že nabízející se typy pramenů tak úzké badatelské zacílení prostě nedovolují. Autoři, historikové se zázemmím velké badatelské zkušenosti, však projevíli značnou míru kreativity. Se zvolenými zadáními se vyrovnali způsobem, který otevírá pole širším úvahám o možnostech srozumitelného zprostředkování výsledku ze své podstaty speciálních, a dokonce i pro širší odbornou veřejnost mnohdy odtazitých mediévistických výzkumů zaujatému, ale odborně nezasvěcenému publiku. Přitom se tak stalo bez zjednodušujícího „popularizačního rozmělnění“ prezentované problematiky. Předložené stati tedy (většinou) zůstávají odborným textem, avšak zbaveným úzce odbornického žargonu a místy „zalidněným“ tak, aby ony „příběhy jednoho dne“ pokud možno neztratily svoji dějovost a lidskou konkrétnost.

Editoři se v úvodu jako na inspiraci odvolávají na slavnou Dubyho Neděli u Bouvines 27. července 1214.¹ Stejně tak by ale v širší souvislosti s dějinami každodennosti mohli a snad dokonce měli odkázat k rozsáhlému a dodnes živému – dobovou akademickou historiografií opovrhovanému – dílu Zikmunda Wintera. Ono cílené „zalidňování“ dějin středověku bylo typické pro některé knihy F. M. Bartoše.² Zejména však má čtenář pocit, že se knížka měla přihlásit k moderní klasice české mediévistiky, k mnohostranně fascinujícím knížkám Zdeňka Smetánky Hledání zmizelého věku a zejména k jeho opakovaně vydávané *Legendě o Ostojovi*.³

Cestou wintrovské fabulace se vydal Josef Žemlička, který s velkou dávkou literární licence, ale s pevnou oporou v odborné literatuře a editovaných pramenech ztvárnil „pracovní návštěvu“ Bedřicha z Prostiboře a na Vinařicích v pro něj cizím prostředí města Slaný. Ještě dále tímto směrem vyšel Martin Wihoda, který (přiznaně – srov. pozn. 17 na s. 54n.) zkonstruoval a zalidnil příběh inspekční návštěvy vratislavského kanovníka Ondřeje Füllschüssella na rychlebském hradě Kaltenburku zcela na bázi fantazie – nicméně opřené o jména, realie a dobové problémy, které lze doložit v autorem citovaných pramenech. V podstatě obdobně jako oba jmenovaní autoři pojednal i Václav Žurek téma jednoho dne na dvoře Václava IV.

1 GEORGES DUBY, *Neděle u Bouvines / 27. červenec 1214*, Praha 1996.

2 V době mých studií bývala v tomto kontextu zmiňována kniha F. M. BARTOŠE, *Čechy v době Husově 1378–1414*, Praha 1947.

3 ZDENĚK SMETÁNKA, *Hledání zmizelého věku. Sondy do středověkých Čech*, Praha 1987; TÝŽ, *Legenda o Ostojovi. Archeologie obyčejného života v raně středověkých Čechách*, Praha 1992; 2004; 2010.

Žurek sice jeden den královského dvora nebeletrizoval, nevázal však své líčení k ročnímu datu ani svatohavelskému termínu (s výjimkou autorovy úvahy na téma, že 16. říjen 1410 možná král Václav skončil v podroušeném stavu, s. 127) a načrtl jakýsi populární medailonek krále a jeho dvorského zázemí.

Na hranici mezi touto – jen volně na dané datum a konkrétní pramen či dokonce událost vázanou – skupinou příspěvků a souborem kapitol, stojících blíž tradiční literárně nedotvářené historiografii, stojí text Roberta Novotného o „jednom dni urozených“. Novotný tu rekonstruuje jeden den pánů Lacka z Kravař a Čěnka z Vartenberka v Praze po skončení zasedání zemského soudu. Spíše než každodennost urozenců v Praze je tu však líčen imaginární „politický den“ dvou špičkových šlechtických politických hráčů, sídlících v králově rezidenčním městě v politicky nestabilní, velkým proměnám se zvolna otevírající době.

Koncepčně jiný, z hlediska vědeckého poznání podstatně produktivnější, („smetánkovský“) a k zadání projektu přimknutější přístup zvolil Jan Klápště. Ten s oporou v edici strahovského urbáře, sepsaného roku 1410 notářem Stanislavem z Jičina, podal snímek svatohavelského dne v přípražské vesnici Úhonicích. S přiznaným odstupem badatele, ale zato s ohromnou plastičností vylíčil, jak mohl svatohavelský termín ve vši konkrétnosti prožít a v kontextu (písemnými archeologickými prameny doložených) reálií vnímat úředník strahovského kláštera, který ten den přišel do Úhonic pro desátek.

Podobně přistoupil k tématu Jednoho dne v Sázavském klášteře i Petr Sommer, archeolog, jemuž se středověká benediktinská Sázava stala celoživotním tématem. V nejrozsáhlejším příspěvku knihy (s. 57–88) nejprve shrnul aktuální stav poznání o čase a prostoru středověkého benediktinského kláštera a o stavební historii Sázavy. Pak nás provedl klášteřem a dnem 16. října 1410 jako pozorné „stíny“ tehdy úřadujícího opata Nevlase. Ten nejenže řídil a kontroloval chod svého kláštera, ale k svatohavelskému termínu přijímal desátek a (v Sommerově režii) se v té souvislosti i barvitě „rozvzpomínal“ na různorodé, v pramenech zachycené problémy klášterních vesnic a jejich obyvatel.

Také Miroslavu Kovářovi šlo o zpřístupnění specifického a zajímavého prostředí: stavební huti 12.–15. století. Pevně opřen o studie G. Bindinga o středověkém stavitelství⁴ autor provedl čtenáře stavbou gotického kostela (v náznaku

4 GÜNTHER BINDING, *Bauen im Mittelalter*, Darmstadt 2010. Na tuto knížku o 94 stránkách odkazuje autor v celkem čtyřiaadvaceti poznámkách, aby i v deseti dalších poznámkách odkazoval na jiné Bindingovy práce, zejména na knihu *Der Baubetrieb im Mittelalter*, Darmstadt 1993. Celkem tak vychází 34 citací Bindinga na 20 stránek Kovářova textu. Nebylo by bývalo lepší požádat o příspěvek přímo Bindinga?

s odkazy k pražské svatovítské katedrále), bohužel však bez jakékoli souvislosti s rokem 1410, nebo dokonce se svatohavelským termínem.

Problém se zachycením typického dne (natož pak svatohavelského termínu) středověkého učence přiznal i Pavel Soukup. Slíbil pak čtenáři, soustředit se na to, „co bylo typické, a postihnout některé rysy a úkony každodenního života, je-li to na základě dobového materiálu vůbec možné“ (s. 145). Soukup poté podal barvitý a personálně konkretizovaný vhled do intelektuálního, resp. nábožensko-politického života pražské univerzitní komunity zhruba jednoho desetiletí okolo roku 1410. V témž akademickém milieu zůstal i Martin Nodl, který postavil do centra svého líčení rektorskou volbu o svatohavelském termínu roku 1410. Nodl ale provedl pozoruhodnou chronologicko-kreativní kličku. Místo aby se obíral volbou a postavou v říjnu 1410 nastoupivšího rektora Jakuba ze Soběslavi, vyšel od imaginárních „vzpomínek“ právě odstupujícího rektora Jana Ondřeje, řečeného Šindel, na rektorát jeho bezprostředního předchůdce v rektorském úřadě, Jana Husa (1409–10). Zde už byl autor objevené, důkladné a (jak je v Čechách zvykem, bohužel minimálně diskutované) monografie o bohatých a závažných kontextech zápasů o Dekret kutnohorský jednoznačně „doma“.⁵ Každodennost dne rektorské volby roku 1410 se mu tak proměnila v brilantní náčrt problematiky boje o moc na univerzitě jako jádra mocenské krize v království českém a šíře v celé Evropě v roce 1409.

Pavlna Rychterová se při líčení jednoho dne středověkého manželství opřela především o Tomáše Štítného Knížky šestery o obecných věcech křesťanských. Autorka na s. 181 tvrdí, že tato „příručka byla v roce 1410 v Čechách nejen dostupná, ale více méně i celkem „čerstvě na trhu““. Autorka přitom zřejmě vychází z faktu, že jihočeský, v Praze usdlý zeman Štítný zemřel jen krátce před tímto rokem. Uváděný traktát však onen intelektuálský moralista a laický teolog pravděpodobně sepsal již v 70. letech 14. století, tedy bezmála o čtyři desetiletí dříve. Příspěvek, opřený o Štítného rady, je ale barvitý, opravdu informativní a vtipně koncipovaný, takže nabízí široce pojatý, velmi komplexní pohled na manželskou každodennost – dejme tomu druhé poloviny 14. století.

Poslední kapitola knihy uvádí čtenáře poněkud ve zmatek. Do jaké míry byla apokalypsa součástí středověké každodennosti? Pavlna Cermanová prostě učinila cimrmanovský „krok stranou“ a popsala barvitě vidění o konci světa, které měl tábořský kazatel Martin Loquis v noci z 9. na 10. února 1420. O tom, zda podobná vidění patřila k běžné náboženské praxi již předchozího období, a ze-

5 MARTIN NODL, *Dekret kutnohorský*, Praha 2010.

jména zda byly takovéto velmi individuální duchovní zážitky okolo roku 1410 šíře komunikovány a zda se stávaly součástí běžných duchovních představ širších vrstev obyvatelstva, autorka bohužel neztratila ani slovo.

Pěkná, obrazově více než bohatě vybavená knížka, kde se nejméně třetina autorů opravdu držela přísného zadání a ostatní kolem něj tak či onak „kroužili“, tak nabízí nejen příjemný čtenářský zážitek, ale i řadu koncepčních otázek: Především snad bude užitečné více se obírat tím, co že vlastně je ta „každodennost“ obecně a ve středověku zvláště? Editoři i autoři zřejmě věří, že čtenář, důkladně obeznámený s celkem Šmahelova díla, o tom má jasno, a není ho tedy nutno rušit další diskusí. Ta by ale možná přece jen měla smysl, kdyby se pokusila vytyčit pozici historiografické prezentace středověké „každodennosti“ nejen jako prostředku kultivované popularizace výsledků speciálních a pro laiky příliš detailních výzkumů, ale také a především jako obecnější roviny badatelského nahlížení událostních, náboženských, duchovních, sídelních nebo třeba hospodářských dějin antropologickou optikou jejich „blátem dějin šlapajícího“ účastníka. V tomto kontextu by pak mělo smysl uvažovat také o vztahu dějin každodennosti k mikrohistorii: zejména není-li tato pojímána jen jako „malé dějiny“, nýbrž jako prostředek rozpoznání „velkého v malém“.⁶ Takové výzkumy sice zatím provozují spíše někteří invenční historikové soudobých dějin, ale proč by se jimi projednou nemohli inspirovat také medievisté?

Druhá otázka směřuje k vybraným nebo snad autorskými přihláškami pokrytým prostředím: Je to jen náhoda, že městská tematika je v knize vždy postižena jen nepřímo? Měšťanská nebo ještě spíše městská společnost tu není tematizována, ač právě v městském materiálu by takový „snímek každodennosti“ ve svatohlavelském termínu měl poměrně velkou šanci na získání pramenného zázemí. Město (konkrétně Slaný a Praha) se tak v knize stává pouhou (barvitou) kulisou některých příběhů. Je to odraz aktuálního zájmu a metodologické úrovně českého výzkumu středověkých měst, nebo je to pouhá shoda okolností? Škoda, že editoři nic neříkají k výběru jednotlivými kapitolami tematizovaných prostředí. Připomínají jen, že velkým problémem medievistiky je „vytváření syntetických obrazů středověku“ (s. 7). Do takové syntézy by ovšem město pozdního středověku nepochybně patřilo.

6 Srov. EWALD HIEBL, ERNST LANGTHALER (edd.), *Im Kleinen das Große zu suchen. Mikrogeschichte in – Theorie und Praxis. Hanns Haas zum 70. Geburtstag*, Innsbruck-Wien-Bozen 2012 (Jahrbuch für Geschichte des ländlichen Raumes 2012), zde zejména k Haasovu zakladatelskému dílu soustředěné *Einleitung* z pera editorů, s. 7–21, zejména s. 8n.

Třetí poznámka navazuje na druhou: Jeden den ve středověku je tu (odhlédneme-li od nabízejícího se kontextu Wihodova a Soukupova, resp. Nodlova textu) vnímán jako „český den“. Výrazně tu – nejvíce právě v souvislostech středověkých měst, chybí „přiznaná“ tematizace židovské populace a „cizinců“. Mám za to, že by obě tyto skupiny neměly být vnímány jako uzavřené a od „většinové společnosti“ separované entity, na které se v knížce prostě „nedostalo“, ale jako přirozená – nepostradatelná, ač zároveň namnoze problémotvorná – součást každodennosti předhusitských Čech (nebo jiné části tehdejší Evropy).⁷

Tím se ale dostáváme k problému, zmíněnému v úvodu této recenze: Máme v rukou spíše „festšrift“, jehož editoři byli přes koncepční zadání odkázáni na ochotu a dobrou vůli přispěvatelů, nebo je to opravdu výstup koncepčně založeného projektu? V posthavlovských Čechách doby kafemlejnků to mnohdy lze odlišit jen zhruba. Úhledná knížka přináší na frontispici fotografii soustředěně diskutujícího či argumentujícího Františka Šmahela. Chápejme ji proto především jako závažné a zajímavé slovo do diskuse o nových cestách výzkumu a zpřístupňování výsledků české medievalistiky.

Jiří Pešek

⁷ Srov. pro raný novověk, tj. navzdory příliš úzce definovanému titulu knihy pro dlouhé období od konce 15. století až do počátku třicetileté války: MARIE BUŇATOVÁ, *Die Prager Juden in der Zeit vor der Schlacht am Weißen Berg. Handel und Wirtschaftsgebaren der Prager Juden im Spiegel des Liber albus Judeorum 1577–1601*, Kiel 2011. Hlavním přínosem materiálově bohaté knihy je zjištění konfliktní, ale dlouhodobé a intenzivní funkční propojenosti křesťanského a židovského prostředí.